

بازتاب آیین زروانی
بر دیوان ناصر خسرو اسماعیلی

دکتر آزاده ستوده

چاپ نخست - بهار ۱۴۰۰

انتشارات کتابکده آرشیدا

سرشناسه	:	ستوده، آزاده، ۱۳۵۸-
عنوان و نام پدیدآور	:	بازتاب آیین زروانی بر دیوان ناصر خسرو اسماعیلی/آزاده ستوده.
مشخصات نشر	:	اهواز: کتابکده آرشید، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	:	۲۰۱ ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۲۲-۷۶۳۶-۱۴-۷
وضعیت فهرست نویسی	:	فیبا
یادداشت	:	کتابنامه.
موضوع	:	ناصر خسرو، ۳۹۴ - ۴۸۱ق. -- معلومات -- زروانیگری
موضوع	:	Naser Khosrow -- Knowledge -- Zurvanism
موضوع	:	زروانیگری در ادبیات
موضوع	:	Zurvanism in literature*
موضوع	:	شعر فارسی -- قرن ۵ ق. -- تاریخ و نقد
موضوع	:	Persian poetry -- 11th century -- History and criticism
رده بندی کنگره	:	BL۱۵۹۰
رده بندی دیوبی	:	۲۹۵
شماره کتابشناسی ملی	:	۷۶۵۴۵۱۰
اطلاعات رکورد کتابشناسی	:	فیبا

عنوان کتاب: بازتاب آیین زروانی بر دیوان ناصر خسرو اسماعیلی

پدیدآور: آزاده ستوده

ناشر: کتابکده آرشید

نوبت چاپ: اول ۱۴۰۰

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

بهاء: ۷۰۰۰۰ تومان

اخطار!

هر گونه چاپ و تکثیر (اعم از اقتباس مطلب بدون ذکر منبع، زیراکس، بازنویسی، ضبط کامپیوتری، تهیه فایل متنی یا تحت لوح فشرده و نظایر آن) از محتویات این اثر بدون اجازه کتبی از پدیدآورندگان ممنوع است. متخلفان به موجب بند ۵ از ماده ۲ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان و هنرمندان تحت پیگرد قانونی قرار می گیرند.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به پدیدآورنده است

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه
آغاز سخن.....	۱۳
مقدمه.....	۱۵
طرح بحث (کلیات کتاب).....	۲۱
فصل اول: پیشینه شناسی مذهب اسماعیلی	
۱-۱- اسماعیلیه، ناصر خسرو.....	۲۷
۱-۱-۱- اسماعیلیه.....	۲۷
۱-۱-۲- ظهور و دوره‌ی نخستین.....	۲۸
۱-۱-۳- اسماعیلیان و نخستین تشکلهای فرقه‌ای.....	۳۰
۱-۱-۴- اسماعیل و محمد بن اسماعیل.....	۳۲
۱-۱-۵- گسترش اسماعیلیه.....	۳۵
۱-۱-۶- اسماعیلیان فاطمی.....	۳۸
۱-۱-۷- اسماعیلیه مستعلوی.....	۴۰
۱-۱-۸- اسماعیلیان نزاری.....	۴۱
۱-۱-۹- عقاید و آرای اسماعیلیان.....	۴۵
۱-۱-۹-۱- ظاهر و باطن.....	۴۵
۱-۱-۱۰- جهان‌شناسی اسماعیلیه.....	۴۸
۱-۱-۱۱- امامت.....	۵۰
۲-۱- اسماعیلیان در دوره‌ی فاطمی (تا ۴۸۷).....	۴۹
۲-۱-۱- مقدمه.....	۴۹
۲-۲-۱- ناصر خسرو.....	۵۴

- ۱-۲-۳- ویژگی عمده ناصر خسرو..... ۵۶
- ۱-۲-۴- شیوه شاعری و نویسندگی وی..... ۵۷
- ۱-۲-۵- ارتباط ناصر خسرو با اسماعیلیان..... ۵۸
- ۱-۲-۶- آثار ناصر خسرو..... ۶۰

فصل دوم: ایزد زروان و کیش زروانی

- ۱-۲- آیین زروان..... ۶۵
- ۲-۲- آیین زروان در نگاه دیگران..... ۶۹
- ۲-۳- تفکر زروانی و تأثیر آن بر توده‌ی مردم..... ۷۴
- ۲-۴- اسطوره‌ی زروان و آفرینش..... ۷۷
- ۲-۵- کیش زروانی..... ۷۹
- ۲-۶- کیش زروانی و زروان..... ۸۳
- ۲-۶-۱- یگانه پرستی و دو بن‌گرایی در ایران باستان..... ۸۴
- ۲-۶-۲- باور زروانی از عهد هخامنشی تا دوره‌ی اسلامی..... ۸۶
- ۲-۶-۳- زروان، خدای برتر و منشأ همه چیز..... ۸۷
- ۲-۶-۴- همانندی تصویر زروان در اندیشه‌ی زروانی و اهریمن در کیش مانی..... ۸۸
- ۲-۶-۵- اهریمن پیش‌دانش و شکست اورمزد..... ۸۸
- ۲-۶-۶- باورهای گنوسی..... ۹۰
- ۲-۶-۷- دو بن‌گرایی در آیین‌های باستانی ایران..... ۹۳
- ۲-۶-۸- دو بن‌گرایی زردشتی..... ۹۴
- ۲-۶-۹- دو بن‌گرایی مانوی..... ۹۴
- ۲-۶-۱۰- دو بن‌گرایی زروانی..... ۹۶

۲-۶-۱۱- انتقاد مانویان به برادر خواندن اورمزد و اهریمن ۹۶

فصل سوم: تأثیرپذیری ناصر خسرو اسماعیلی از کیش زروانی

۳-۱- مقدمه ۱۰۱

۳-۲- بررسی نمودهای تأثیرگذار آیین زروان بر افکار اندیشه و آثار ناصر

خسرو اسماعیلی ۱۰۲

۳-۳- آفرینش ۱۰۲

۳-۴- آفرینش در آیین زروان ۱۰۳

۳-۵- آفرینش در قرآن ۱۰۵

۳-۶- آفرینش در میان شیعیان و اسماعیلیه ۱۱۰

۳-۷- دیدگاه اسماعیلیان درباره‌ی خدا و آفرینش هستی ۱۱۰

۳-۷-۱- دوره نخست ۱۱۲

۳-۷-۲- دوره دوم ۱۱۳

۳-۷-۳- دوره ناصر خسرو ۱۱۴

۳-۷-۴- حدّهای دو گانه ۱۲۰

۳-۷-۵- حدّهای پنج گانه ۱۲۱

۳-۷-۶- حدّهای هفت گانه ۱۲۵

۳-۸- آفرینش از نگاه ناصر خسرو ۱۲۶

۳-۹- عقل و خرد ۱۳۴

۳-۱۰- توجه به کیهان و ستاره‌شناسی ۱۴۴

۳-۱۱- زمان و زمانه ۱۴۷

۳-۱۱-۱- بی‌وفایی زمانه ۱۵۵

۳-۱۱-۲- مکار بودن ۱۵۵

آغاز سخن:

«زروانیسم» از آیین‌های رایج در ایران باستان است که بسیاری از باورهای آن در میان ایرانیان حفظ شد و بعد از اسلامی شدن ایران به حیات خود ادامه داد.

این باورها در بسیاری از آثار پارسی دوره‌ی اسلامی بازتاب یافت. از جمله باورهای این آیین می‌توان به اعتقادات آن‌ها در مورد تقدیر، زمانه، آبستنی و زاینده‌گی زمانه، فرسایش، تعیین سرنوشت، مرگ و نابودی موجودات و پدیده‌های جهان هستی و مهم‌ترین خویشتنکاری زمانه اشاره کرد. در میان نویسندگان و شاعران ایرانی ناصر خسرو از جمله افرادی است که می‌توان بسامد بالای این تفکرات و نمود این واژه‌ها را در دیوان وی و همچنین دیگر آثار او مشاهده کرد. حضور این حجم بالا و پربسامد استفاده از واژه زمان و متعلقات آن و نیز اعتقادات مربوط به کیهان و کیهان‌شناسی نشانگر تأثیر ناصر خسرو از این آیین است.

در پایان به این نتیجه می‌رسیم که از طباق افکار و اندیشه‌های ناصر خسرو با آیین زروانی می‌توان: اعتقاد به بخت و سرنوشت، اعتقاد به تأثیر چرخ و کارسازی اختران در زندگی آدمی، بحث از زمان، نگرش جهان و گرایش به زهد را نام برد. در این پژوهش با تکیه بر دیوان ناصر خسرو و دیگر آثار وی به بررسی تأثیر و نمود افکار و اندیشه‌های آیین زروانی در تألیفات این شاعر ایرانی پرداختیم و کتاب حاضر می‌تواند در شناخت بیشتر افکار و اندیشه‌های ناصر خسرو و تأثیرپذیری او از آیین زروانی به ما یاری رساند.